

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МАЛОГО БІЗНЕСУ НА ОСНОВІ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР

У статті розглянуто стан розвитку малого підприємництва в Україні. Визначено особливості шляхів реалізації структурної державної політики щодо малого підприємництва. Досліджено і запропоновано основні механізми управління розвитком малого бізнесу на основі підприємницьких мережових структур кластерного типу.

In the article considers the development of small business in Ukraine. The features of the ways of implementation of structural policies on the state of small business have been identified. Basic mechanisms of development of small business through business networking structures of cluster type were researched and proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному середовищі функціонування національної економіки серед основних проблем для всіх регіонів України залишається проблема економічного зростання, що базується або на ендогенних та екзогенних чинниках, або на їхньому поєднанні. Економічна криза, що торкнулася багатьох розвинених країн, шляхи виходу з неї, доводять, що стійкішими опинилися стратегічно ендогенно-орієнтовані економіки. У цьому сенсі провідними є чинники зростання інноваційного характеру, особливо потенціал малого підприємництва, який потребує нарощення конкурентних переваг за рахунок впровадження мережової структури організації, нових принципів державного регулювання зазначеними процесами.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Теоретичні основи формування підходів до вирішення практичних завдань державного управління, які пов'язані з економічними процесами та підприємницькою діяльністю, заклали такі видатні зарубіжні вчені, як: Е. Вайнінг, Д. Веймер, Д. Кейнс, Ф. Кене, В. Леонт'єв, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт та інші. Серед вітчизняних дослідників значний внесок у загальну теорію та методологію державного регулювання малого підприємництва зробили такі провідні вчені, як: Ю. Авксент'єв, О. Амосов, Ю. Бажал, О. Барановський, З. Варналій, Л. Воротіна, В. Гриньова, А. Дегтяр, О. Долгальова, Л. Дмитриченко, Ю. Єхануров, І. Жилиєв, О. Іваницька, О. Кілієвич, М. Клименюк, М. Корецький, В. Мартиненко, Г. Одінцова, Є. Панченко, І. Райнін, С. Реверчук, І. Сараєва, В. Сизоненко, І. Сурай, Т. Сьомкіна, О. Титаренко, Ю. Чернецький та інші. Загальні концептуальні уявлення про мережові структури та теоретико-методологічні основи впливу держави на їхні формування було закладено у фундаментальних роботах вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: А. М. Асаул, В. М. Войнаренко, В. М. Геєць, О. І. Гонга, В. І. Захарченко, А. Єрмішина, Р. В. Кузьменко, В. Г. Маргасова, І. В. Пилипенко, В. Ф. Семенов, С. І. Соколенко, В. П. Третяк, Г. Р. Хасаєв.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розвиток малого підприємництва в Україні відбувається в складних умовах розвитку ринкової економіки, що позначено значними труднощами соціально-економічного, політичного й правового характеру. На цей процес головним чином впливають наявність адміністративних бар'єрів, значний податковий тягар, обмеження фінансово-кредитних можливостей, недостатність фінансової, матеріально-технічної, управлінської та кадрової складової діяльності малого підприємництва. Недостатньою є увага держави до розв'язання проблемних питань розвитку малого підприємництва, хоча саме воно, не вимагаючи великих стартових інвестицій, гарантує швидкий обіг ресурсів, високу динаміку зростання, допомагає оперативно вирішувати проблеми реструктуризації економіки, гнучко реагує на зміну кон'юнктури

ринку, надає економіці додаткової стабільності. Тому дослідження проблемних питань, пов'язаних із функціонуванням суб'єктів малого підприємництва та розвитком системи їх державного регулювання в ринкових умовах, мають принципове значення на етапі його утвердження.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення особливостей державного управління розвитку малого бізнесу в Україні з урахуванням специфіки сучасного розвитку країни та розкриття пріоритетних напрямів державної політики у сфері малого підприємництва на основі мережевих структур кластерного типу (МСКТ).

Виклад основного матеріалу дослідження. Структурна перебудова національної економіки потребує створення та розвитку принципово нових форм підприємництва, здатних функціонувати та витримувати конкуренцію в умовах невизначених та динамічних факторів зовнішнього середовища. Розробка оптимальної моделі мережевих структур кластерного типу для України – це здебільшого розробка і реалізація заходів підтримки регіональних інноваційних малих підприємств, здатних генерувати ідеї і на тих або інших умовах, пропонувати підприємствам (інвесторам) – лідерам не тільки свою продукцію, виготовлену за західними зразками, але й свої інноваційні розробки. Позитивний ефект від створення мережевих структур кластерного типу отримують не тільки підприємства-учасники мережевих структур, але й національна економіка в цілому у вигляді соціально значимих зрушень: підвищення зайнятості трудового населення та попит на кваліфіковані кадри; сприяння розвитку суміжних галузей економіки та ринкової інфраструктури; наповнення місцевого та державного бюджетів; задоволення попиту населення якісними товарами, послугами тощо.

Слід зауважити, що розвиток малого підприємництва в національному господарстві України не відмічений великими досягненнями. Якщо у розвинутих країнах понад 50% ВВП створюють малі підприємства, то в Україні вони поки що не відіграють суттєвої ролі у забезпеченні економічного зростання, їхній внесок у ВВП становить лише 9,0–9,5% [1, с.34-46]. У країнах з розвинутою ринковою економікою чисельність зайнятих у сфері малого підприємництва, як правило, перевищує 50% населення працездатного віку (країни ЄС), а подекуди, може наблизитись і до 80% (Японія). Натомість в Україні у 2012 р. малим підприємництвом займалось лише 24,9% населення працездатного віку (а питома вага малих підприємств складає 92,9% від загальної кількості зареєстрованих підприємств у країні). Продукція малих підприємств формує понад 50% ВВП країн «старої» Європи (Німеччина, Франція); понад 30–40% ВВП у країнах «нової» Європи (Чехія, Словаччина, Угорщина). Для порівняння – в Україні (за даними 2012 р.) цей показник дорівнює 7% [2, с.29; 3, с.67].

Державне регулювання та підтримка розвитку малого підприємництва в Україні здійснюється відповідними загальнодержавними, регіональними та місцевими органами влади з метою узгодження інтересів держави і сектору малого підприємництва [4, с.87]. Державна підтримка малого підприємництва на місцевому рівні здійснюється в рамках впровадження регіональних і місцевих програм відповідно до Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва» [5].

Новий етап в історії впровадження регіональних програм пов'язаний із затвердженням постановою Кабінету Міністрів України Державної стратегії регіонального розвитку від 21.07.2006 року на період до 2015 року, що стало поштовхом для розробки стратегій соціально-економічного розвитку окремих регіонів України [6, с.182]. Підтримка розвитку малого підприємництва повинна носити регіональний характер та враховувати рівень розвитку підприємництва в окремих районах та видах економічної діяльності. При розробці регіональних програм підтримки необхідно враховувати економічну спеціалізацію того чи іншого регіону, рівень його виробничого потенціалу та наявність відповідної сировинної бази [7, с.182].

Ситуація щодо рівня фактичного фінансування заходів регіональних програм підтримки малого підприємництва в регіонах дещо стабілізувалась, позначившись на рівні від 17,85 млн. грн. у 2008 році до 18,66 млн. грн. у 2011 році. Разом з тим, залишається

незадовільним показник відповідності фактичного виділення коштів до обсягів передбачених видатків у місцевих бюджетах на такі заходи, що наочно у динаміці показано на рис. 1. Державне регулювання розвитку малого підприємництва у післякризовий період, проявилось в контексті заходів, спрямованих на скорочення дефіциту бюджетів усіх рівнів, в Україні відбулось суттєве скорочення обсягів фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва. Так, у 2010 р. рівень фінансування зазначених заходів з обласних бюджетів становив лише 43% від показників докризового рівня [2, с.38]. Як результат – скорочення кількості малих підприємств.

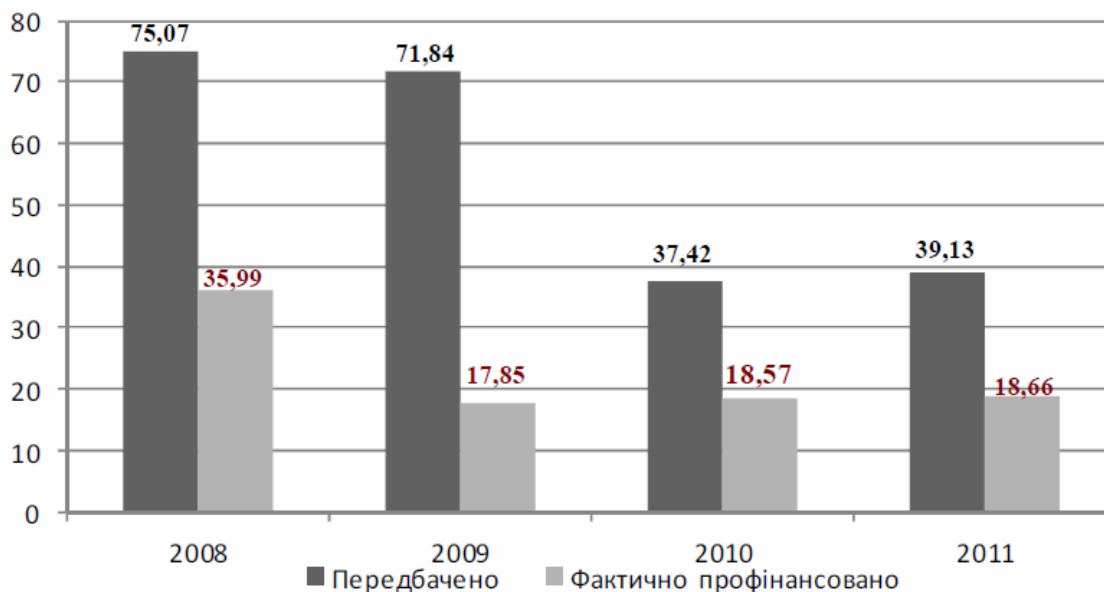

Рис. 1. Обсяги фінансування регіональних програм розвитку малого та середнього підприємництва в Україні за період 2008–2011 рр.

У 2011 році обсяг загального кредитування малого та середнього бізнесу у порівнянні з аналогічним періодом 2010 року скоротилось майже на 3 млн. грн. та склало 11,7 млн. грн. Також скоротився рівень мікрокредитування малого підприємництва міжнародними організаціями через уповноважені комерційні банки. Якщо у 2010 році було надано 2492,4 млн. грн. банківських кредитів, то впродовж 2011 року ця сума сягнула лише 191,9 млн. грн. [2, с.55].

Для створення мережевих структур кластерного типу важливим чинником є наявність інфраструктури підтримки підприємництва в областях України, мережа якої на кінець 2011 року складала: 558 бізнес-центрів; 80 бізнес-інкубаторів; 43 технопарки; 746 лізингових центри; 2184 небанківські фінансово-кредитні установи (у т. ч. 1606 кредитних спілок); 237 фондів підтримки підприємництва (з них 30 створені за участю УФПП); 2964 інвестиційно-інноваційні фонди і компанії; 3184 інформаційно-консультативні установи [3, с.118–221]. У переважній більшості областей кількість об'єктів інфраструктури залишилась без змін, адже біля 5% обсягів фінансування програм спрямовуються на розвиток інфраструктури на місцях.

Аналіз структури фінансування заходів регіональних програм демонструє, що в більшості областей перевага надавалась заходам, пов'язаним з фінансово-кредитною підтримкою малого підприємництва (рис. 2). Зокрема, впродовж 2012 року найбільші обсяги фінансування заходів державних програм на регіональному рівні було спрямовано на компенсацію частини вартості банківських кредитів для суб'єктів малого підприємництва за рахунок бюджетних коштів – майже 76%.

Вище зазначено соціальну важливість підприємницьких мережевих структур кластерного типу, тому цікаво, що в Україні залишається питання неприйняття малого бізнесу як основного інструменту соціальної політики та забезпечення робочими місцями

населення країни. Напроти – малий бізнес розглядається в рамках державної політики виключно в економічній площині. Логічним продовженням цієї проблеми є похідні проблеми надмірного державного регулювання, численні адміністративні бар'єри та низький рівень виконавчої дисципліни в органах державної влади, що погіршується високим рівнем корупції. Це становище підкреслюється практично найгіршими показниками України серед інших країн світу за впливовими світовими рейтингами, зокрема Світового банку, Heritage Foundation, Міжнародного інституту менеджменту та інших.

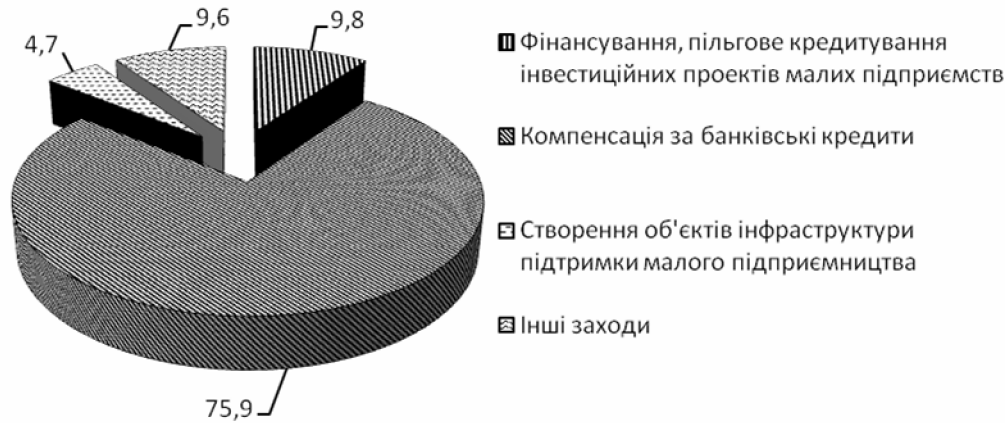

Рис. 2. Структура фінансування державних програм підтримки малого підприємництва у 2012 році

У зв'язку із зазначеними проблемами Україна у 2010 році розпочала політику масштабних реформ, зокрема, у грудні того ж року було утворено Державну службу реєстрації України, дані якої свідчать про несприятливий бізнес клімат, що панує у державі (рис. 3). Лінійні тренди, наведені на рис. 3 по окремих графах за відповідні періоди, чітко вказують на падіння річних темпів змін за усіма групами (як юридичних, так і фізичних осіб-підприємців, і як по реєстрації, так і по припиненню їх діяльності) [8, с.43].

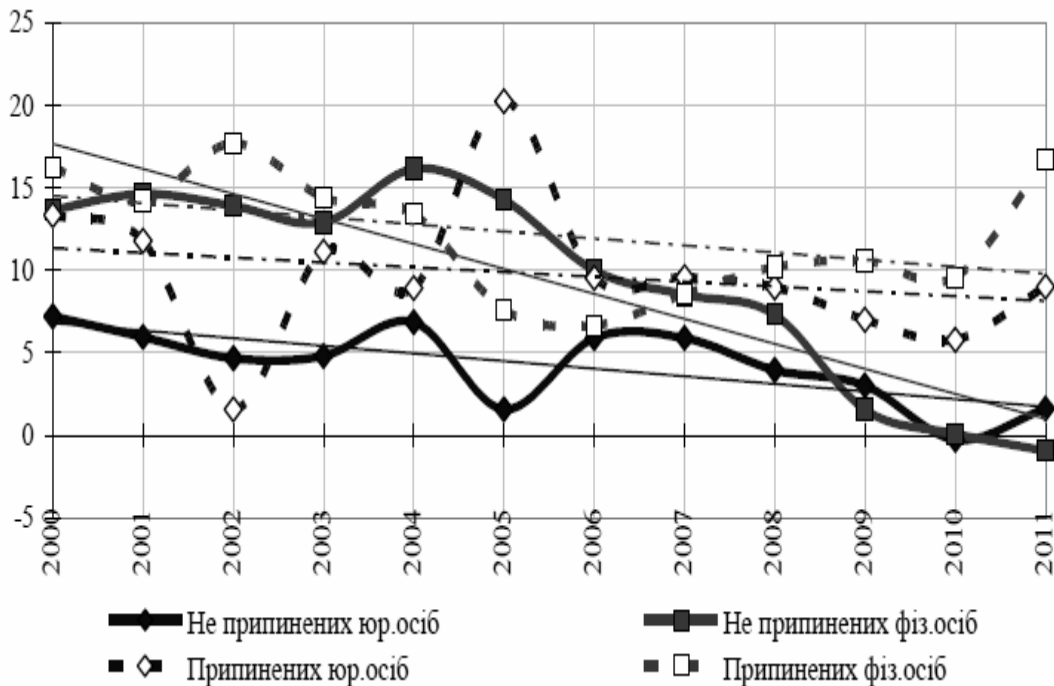

Рис. 3. Темпи змін припинених юридичних та фізичних осіб-підприємців за 2000–2011 роки в Україні

Оцінка результатів аналізу основних показників стану розвитку малих підприємств дає підстави стверджувати, що їх фактичний рівень є досить низьким. Отже, питання щодо розвитку малого підприємництва із залученням активних механізмів державного управління особливо актуалізується в умовах фінансово-економічної кризи та розгортання безробіття.

Україна знаходиться на етапі якісної зміни фокусу державної політики щодо малого та середнього бізнесу: від політики, що була спрямована на збільшення кількості суб'єктів – має відбуватися перехід до політики збереження/підтримання хоча б досягнутої кількості суб'єктів та одночасному запровадженні нових інструментів політики інтенсивного розвитку, серед яких важливе місце має бути відведено політиці створення мереж кластерного типу. Для поліпшення стану та розвитку малого підприємництва необхідно оптимізувати його регулювання й підтримку на державному рівні, активізувати фінансово-кредитну та інвестиційну підтримку, створити сприятливі умови для подальшого розвитку інфраструктури малого бізнесу [9, с.246–272; 10, с.153–156]. Для цього пропонується створювати мережеві структури кластерного типу, що надають істотні переваги малому підприємству у конкурентній боротьбі на вітчизняних та світових ринках.

Враховуючи те, що держава не має великого набору політичних інструментів, можемо зробити висновок, що найкращою кластерною політикою уряду буде політика, яка не заважатиме природному процесу формування МСКТ. Держава та місцеві регіональні органи влади повинні сконцентрувати свої зусилля саме на підтримці МСКТ: зниження податків, спрощення норми регулювання при створенні нових підприємств, стимулювання інвестицій, страхування можливих ризиків, сприяння розвитку зв'язків з науковими закладами, надання незначних субсидій, залучення інвесторів, тощо.

На заводі ефективному впровадженню стратегії розвитку МСКТ є брак фахівців, за відсутності яких стратегії кластерного розвитку не впроваджуються. Тобто, слід зауважити, що процес формування МСКТ в Україні залежить окрім усього іншого від критичної маси фахівців та юридичних осіб, що будуть плідно працювати над формуванням та розвитком цих мереж. Від рівня їхньої кваліфікації залежить успіх як окремо взятих МСКТ, так і потенціал формування кластерів в Україні загалом.

Формування кластерної політики в нашій країні приведе до збільшення кількості малих і середніх підприємств, дозволить притягнути прямі вітчизняні та іноземні інвестиції, дасть поштовх до прискореного розвитку інноваційного сектора економіки, відкриє можливості зростання несировинного та високотехнологічного експорту товарів і послуг, стимулюватиме соціально-економічний розвиток регіонів базування кластерів. Внаслідок розвитку цих процесів у державі створяться умови для збільшення долі населення, що відноситься до середнього класу. Здорове економічне середовище може утворитися на ґрунті функціонування широкого прошарку малих мережевих структур, які спроможні стимулювати конкуренцію, сприяти стабільності суспільства, вирішенню питання створення робочих місць, насиченню ринку товарами та послугами.

Як свідчить світова практика, ініціаторами проведення кластерної політики можуть виступати як центральні органи управління, які проводять кластерну політику «зверху», так і регіональна влада або місцева спілка підприємців, що пропонують реалізацію програм стимулювання розвитку МСКТ «знизу-доверху». Такі програми отримали назву «кластерна ініціатива», яка визначається як організована спроба збільшити темпи росту і конкурентоспроможність МСКТ на певній території, залучаючи до цього кластерні підприємства, державу та інституції.

Для ефективного розвитку малого підприємництва в Україні необхідно створити механізм взаємодії між державою та підприємницьким сектором [9, с.11–18; 10, с.156–158]. Відсутність такого механізму засвідчується тим, що малі підприємства ще не відіграють вагомій ролі в економіці України. Це проявляється й у тому, що вони не стали одним із важливих засобів усунення диспропорцій на окремих товарних ринках, створення нових робочих місць і скорочення безробіття, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції, швидкого насичення ринку товарами та послугами.

Формування механізму розвитку малого підприємництва на основі кластерного підходу та його конкретні форми різняться у різних країнах. Вони віддзеркалюють історію, традиції, тип національної культури, розміри країни, ступінь готовності до ринкових реформ, тобто взагалі мають відповідати об'єктивним умовам функціонування і стану розвитку малого підприємництва на конкретному часовому етапі. Сьогодні в Україні сформовано систему підтримки та регулювання малого підприємництва, проте вона виконує свої функції вкрай неефективно, тому що не створено механізм розвитку малого бізнесу на основі мережевих структур кластерного типу, адекватного потребам розвитку економіки.

На основі системного підходу автором розроблено організаційно-економічний механізм формування конкурентних переваг учасників штучної мережевої структури кластерного типу. В організаційній структурі пропонується виділити наступні елементи: наднаціональну координаційну раду з розвитку кластерів, органи державного управління, регіональні (місцеві) органи влади, координаційний блок, виробничий блок, фінансовий блок, науково-дослідний блок, галузевий блок, блок підприємницького середовища, ядро МСКТ, міжнародні кластерні альянси, зовнішній ринок. Організаційно-економічний механізм формування підприємницьких мережевих структур кластерного типу представлений на рис 4.

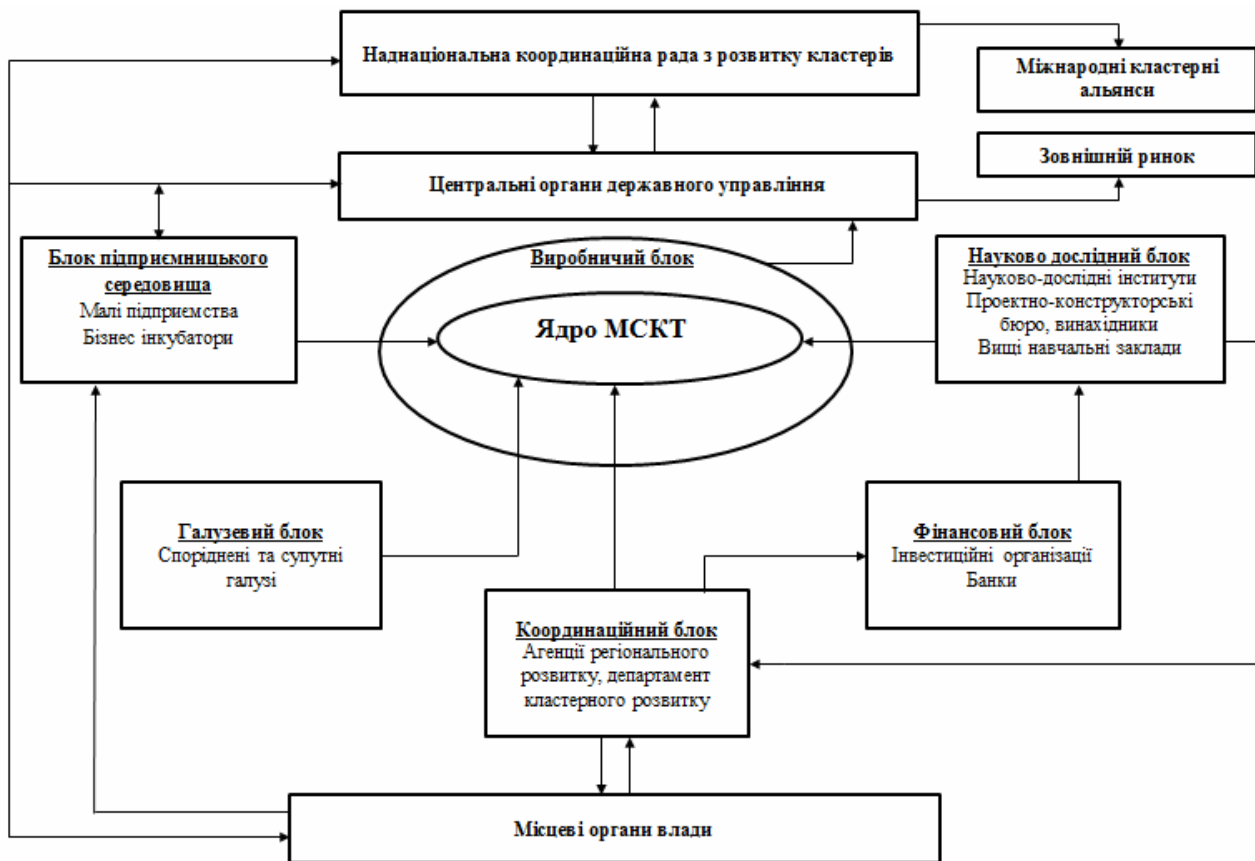

Рис. 4. Організаційно-економічний механізм формування підприємницьких мережевих структур кластерного типу

На схемі виділено елементи штучної мережевої структури, що активно взаємодіють між собою в процесі функціонування, таким чином сприяючи формуванню стійких конкурентних переваг підприємницьких мережевих структур кластерного типу.

Таким чином, при впровадженні запропонованого механізму у практичну діяльність малих підприємств, будуть отримані наступні переваги для всіх підприємств – учасників об'єднання:

- збільшення обсягів прибутку і поліпшення фінансових показників;
- формування позитивного іміджу на світовому ринку і створення відомого бренду;
- можливість залучення висококваліфікованих фахівців;
- зниження фінансових ризиків.

Висновки і перспективи подальших розробок. Для самостійних одиничних підприємств приєднання до мережевої структури є шансом функціонування і розвитку у складі потужної економічної структури, засобом адаптації до циклічних коливань в економіці, здатним максимізувати вигоди, які учасники структури можуть отримати з можливостей, наданих технологіями мережевої взаємодії. Оптимальним варіантом інтегрованої мережевої структури є сукупність підприємств та організацій, координація яких виходить за межі звичайних контрактів на ринках товарів і капіталів, але при збереженні статусу підприємств інтегрованої структури, як окремих господарюючих суб'єктів, та одночасному виділенні центральної ланки яка здійснює координацію.

Підсумовуючи все вищевикладене, слід зауважити, що метою формування високотехнологічних та інноваційно-орієнтованих мережевих структур кластерного типу на основі малого підприємництва є підвищення конкурентоспроможності національної економіки і сприяння входженню України до економічно розвинутих країн світу, а також розв'язання основних завдань соціально-економічної політики.

У подальших дослідженнях буде доцільним провести оцінку організаційно-економічного механізму формування підприємницьких мережевих структур кластерного типу, яка призведе до підвищення рівня обґрунтованості прийняття управлінських рішень щодо створення мережевих структур в національній економіці України. Також буде доречно створити систему моніторингу розвитку підприємницької мережевої структури кластерного типу, яка на думку автора, може бути вбудована в ієрархічну модель індикативного управління економікою.

Список використаної літератури

1. Білоус Г. Розвиток малого підприємництва в Україні / Г. Білоус // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 34–46.
2. Діяльність малих підприємств: Статистичний збірник / За ред. І. М. Жук; Відп. за вип. М. С. Кузнецова. – К.: Держкомстат України, 2012. – С. 114.
3. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державний комітет статистики України; За ред. О. Г. Осауленка; Відп. за вип. В. А. Головка. – К.: Консультант, 2012. – 338 с.
4. Цегелик Г. Г. Державна підтримка розвитку малого підприємництва в Україні / Г. Г. Цегелик, М. Я. Квик // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – Т.2. – № 1. – С. 84–89.
5. Про державну підтримку малого підприємництва: Закон України № 2063-III від 19.10.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2063-14>.
6. Данилишин Б. М. Державна підтримка та податкове регулювання підприємницької діяльності в Україні: Монографія / Б. М. Данилишин, О. М. Кондрашов. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 296 с.
7. Методи і моделі оцінювання розвитку малого бізнесу: мезо- та макрорівень: монографія / Т. В. Уманець, Ю. О. Ольвінська, О. В. Лукачова. – Донецьк: «ВІК», 2010. – 280 с.
8. Зелена книга малого бізнесу України – 2012 / Д. В. Ляпін, В. І. Дубровський, О. М. Піщуліна, О. П. Продан. – К.: Інститут власності і свободи, 2012. – 124 с.
9. Лазур П. Ю. Державне регулювання малого і середнього підприємництва / П. Ю. Лазур. – Львів: Новий Світ. – 2000, 2006. – 399 с.
10. Квілінський О. С. Кластеризація як спосіб підвищення стійкості суб'єктів малого бізнесу / О. С. Квілінський, Т. О. Степанова // Економічний вісник Донбасу: зб. наук. пр. – 2010. – № 1 (19). – С. 150–158.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2014.